

УДК 94(477)

Михайло ДОМАСКІН,
магістрант I курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізація 014.03
Історія, Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

СТЕПАН СОСНОВИЙ У ФОКУСІ ДОСЛІДНИКІВ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр.

***Анотація.** Актуальність дослідження визначається необхідністю пояснення та ревізії трагічних подій національної історії ХХ ст., що мають резонанс у сучасному українському суспільстві. У центрі уваги доля людини, котра отримала трагічний досвід життя за двох тоталітарних режимів. Степан Сосновий відомий передусім, як піонер в дослідженні теми Голодомору 1932-1933 рр. в Україні, який довів штучність голоду, та на основі відкритих радянських джерел тих часів, а саме переписи населення, спробував вирахувати кількість жертв від голоду.*

***Ключові слова:** Степан Сосновий, Голодомор, репресії, Друга Світова війна, окупація, карна справа*

Голодомор 1932-1933 рр. в Україні (далі Голодомор) став жахливою трагедією українського народу за всю вітчизняну історію, феномен якого полягає в умисному приховуванні свідчень та трагедії гігантських масштабів від громадськості. Більш того, навіть, споминка про 1933-й рік вважалася «єретичною» [14]. Голодомор був організований тоталітарним комуністичним режимом в ході запровадження соціалістичного сектору економіки в СРСР. Передумовою Голодомору стали насильницька колективізація сільського господарства, «розкуркулення» селян, кампанії з хлібозаготівлі та терор на селі. Насилля голодом – це навмисна та планомірна політика сталінського режиму, стратегія і тактика якої

готувалися з 1928 р. Ця карально-репресивна процедура спрямовувалась на приборкання села – української нації [10].

Проблематика Голодомору довгий час залишалась на маргінесі дослідників в першу чергу – через закритість та прихованість інформації, більш того, навіть, свідки намагалися «забути» або «закритися в собі» і ніколи не згадувати тих подій. Тема Голодомору була з одного боку нова, а з іншого боку не нова, оскільки, історіографія проблеми закладена ще в 1930-х роках. Події Голодомору набули актуальності в науковому світі приблизно після Другої Світової війни в західних країнах, в Україні більш повна аналітична робота почала проростати лише з друг. пол. 80-х рр. ХХ ст. [12]. Факт існування Голодомору почав ширитися громадськістю лише після проголошення незалежності України в 1991 р. На сьогоднішній день, кількість наукових праць, присвячених Голодомору в Україні, вимірюється тисячами. Голодомор став об'єктом досліджень істориків різних держав [11].

Та не дивлячись на неосяжну кількість дослідників Голодомору, як сучасності так і минулого сторіччя, в дослідженні, будь-якої, проблеми завжди будуть перші – новатором в дослідженні Голодомору є агроном-економіст із м. Харків Степан Миколайович Сосновий. Слід зауважити, що постать першого дослідника Голодомору науковцями вже згадувалась, але як щось абстрактне, так як про нього нічого не було відомо, навіть, його імені. Салтан О. зазначає, що постать першого дослідника була не стільки шукаємою – скільки не відомою [12].

Першим хто використав та розвинув наукові доробки С. Соснового став його молодший брат, професор Тимофій Миколайович Сосновий, який пішов по стопах старшого брата і також досліджував Голодомор. Після Другої Світової війни, будучи на Заході Т. Сосновий під псевдонімом Петро Долина видає працю «Голод як політична зброя» (мовою ориг. «Famine as political weapon») в якій використовує статистичні дані брата Степана [2, с. 29-31]. Саме Тимофій Миколайович

популяризував наукову концепцію С. Соснового за кордоном і з плином часу в колах української діаспори вони майже канонізувалися [5].

У своєму дослідженні подій Голодомору Джеймс Мейс – відомий американський дослідник використав напрацювання С. Соснового, які були інтерпретовані його братом Тимофієм [4, с. 40-43]. Використані фрагменти зі статті Соснового стали одним із тих каталізаторів, що допомогли Конгресово-президентській Комісії США з вивчення Великого голоду в Україні 1932-1933 рр. дійти висновку, що Голодомор дійсно був спланованим геноцидом, направленим на винищення українського селянства – життєдайної основи української нації.

У своїх наукових працях, про Степана Соснового фрагментарно згадує історик, член харківської «Просвіти», Дмитро Федорович Соловей. Він дає нам обмаль інформації, зазначаючи, що в окупованому Харкові жив та працював, такий собі професор Сосновий, який досліджував причини, наслідки та намагався вести підрахунки жертв Голодомору, і який вірогідніше загинув в 1943 р [15, с. 152-153]. Але, в роботі Соловея цікавий інший факт – він припускається помилки і пише про Степана, як про його молодшого брата Тимофія, що був професором, а Степан підписувався як агроном-економіст. Така плутанина з іменами виникла, в першу чергу, через брак достовірної інформації, та, як тоді вважалося через друкарську помилку – сплутали першу літеру імені. Також, опосередковано, плутанині з іменами посприяло те, що в двох томах книги «The Black Deeds of the Kremlin: A White Book» (укр. «Біла книга про чорні діла Кремля») від 1953 та 1955 рр. були напрацювання обох Соснових [3, с. 222-225]. Через це, в подальшому, в історичній науці буде існувати думка, що це одна і та ж, маловідома людина.

У перших роках незалежності України, 10 вересня 1993 р. в Києві відбулася міжнародна наукова конференція у зв'язку з 60-ми роковинами Голодомору. Головою оргкомітету став віце-прем'єр-міністр, письменник Микола Григорович Жулинський, який в своїй доповіді озвучив дані втрат

від Голодомору, посилаючись на підрахунки С. Соснового – прями (4,8 млн. осіб) і сукупні (7,5 млн. осіб). Жулинський назвав ці цифри як, одні з популярних в колах української діаспори. Слова Жулинського підхопило суспільство, їх стали повторювати українські дослідники, і, незабаром, перша оцінка забулася, а друга стала загальною цифрою втрат за період 1932-1933 рр. [1, с. 7].

У своїй дисертаційній роботі «Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків Голодомору в УРСР 1932-1933 років» від 2009 р. Алла Юрїївна Серпутько, не вказуючи автора, чи першоджерело зазначає, що від Голодомору народ України втратив значно більше, ніж за роки Першої світової та громадянської воєн загалом – слід зауважити, що такого висновку С. Сосновий дійшов в 1942 р., користуючись методом порівняльного аналізу [14].

Відомий український історик, професор Станіслав Владиславович Кульчицький керуючись даними Д. Соловєя про Соснового, в своїх дослідженнях кількості жертв Голодомору припускається ідентичної помилки з іменами. Так, в праці від 2008 р. «Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення» він правильно вказує ініціал імені Соснового – «С», тобто Степан [8, с. 386-388], а в більш пізній статті «Український голодомор: оцінка втрат» від 2013 р., зазначає неактуальні дані, та плутає братів Соснових [9, с. 42]. У загальному плані, Кульчицький в своїх напрацюваннях посилається на Соснового, як на демографа, який один із перших в історичній науці на основі радянських довідників 30-х рр. спромігся методом складних відсотків вирахувати кількість жертв Голодомору, та підсумовує, що метод Соснового має місце бути, адже сформований на базі статистик тих років.

Повертаючись до плутанини з іменами братів Соснових. Проблема проіснувала до 21 березня 2018 р. коли завдяки зусиллям канадського професора українського походження Богдана Кліда та доцента із м. Харків Олександра Миколайовича Салтана, особи Соснових було ідентифіковано.

Було доведено, що це дві людини, які є рідними брати, обидва досліджували Голодомор [7, с. 552-554]. Клід дав підказку Салтану щодо персоніфікації імені Соснового, оскільки той, як згадує Салтан, під час свого дослідження подій Голодомору зустрічав згадку про цю людину, і скоріш за все, його звали Степаном [12]. Салтан став першим комплексним дослідником С. Соснового як науковця, беручи за основу карну справу № 022649 він детально реконструює життєвий шлях Степана Миколайовича, а завдяки німецькому перепису харків'ян грудня 1941 – лютого 1942 рр. та Арцизького районного РАЦСу заповнює, ще одну, «білу пляму», а саме, встановлює точні роки життя дослідника [13, с. 160]. Без перебільшення, можна сказати, що своїм кількарічним дослідженням Салтан повернув із забуття в наукове та суспільне коло знаного дослідника Голодомору. При цьому, слід зазначити, що карна справа, як джерело, не розкриває всього спектру емоцій та переживань Соснового, також автор в своїх дослідженнях не використовує джерела особового походження, як то листи, або мемуари. Не дивлячись на це, автор максимально використав наявний потенціал джерел.

На сьогоднішній день, останній раз С. Сосновий згадується в статті «Знецінення розповіді про Голодомор. Епізод 2: Фальшування доробку Степана Соснового» Генадія Григоровича Єфіменка від 14 листопада 2021 р. в якій науковець критикує висновок Національного музею Голодомору-геноциду поданий в книзі «Геноцид українців 1932–1933 за матеріалами досудових розслідувань» щодо втрат від голоду в 1932-1933 рр [6]. Власне, автор зазначає, що даний «висновок» є сфальшованим результатом дослідження Соснового, та інших демографів, які розвивали його ідею.

Підсумовуючи, можна сказати, що постать Степана Соснового поступово стає об'єктом дослідження як істориків, так і демографів, оскільки його напрацювання заклали фундамент в дослідженні теми Голодомору на подальші десятиліття.

Список використаних джерел:

1. Вступне слово голови оргкомітету з підготовки та проведення заходів у зв'язку з 60-ми роковинами Голодомору в Україні, віцепрем'єр-міністра, академіка Миколи Жулинського // Голодомор 1932-1933 рр. в Україні: Причини і наслідки. Міжнародна наукова конференція. Київ, 9-10 вересня 1993 р. Матеріали. - К, 1995 - с.7.
2. Dolyna P. (Sosnovy T) Famine as a Political Weapon 11 The Black Deeds of the Kremlin: A White Book, Vol. II. - P. 29-31.
3. Sosnovy, S. The Truth about the Famine ed., The Black Deeds of the Kremlin: A White Book, Vol. I. – P. 222–225.
4. Великий голод в Україні 1932–1933 років: у IV т. – Т. IV. Звіт Конгресово-президентської Комісії США з дослідження Великого голоду 1932–1933 рр. в Україні / Виконавчий директор Комісії Джеймс Мейс; Наук. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 622 с.
5. Джулай Д. «Сталін – кровожерливий пес». Унікальна історія вченого, який першим довів штучність Голодомору [Електронний ресурс]. / <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-sosnovy/29615222.html>
6. Єфіменко Г. Як знецінюється розповідь про Голодомор. Епізод 2: Фальшування доробку Степана Соснового [Електронний ресурс]. / <https://likbez.org.ua/ua/ukrayinska-znetsinennya-rozpovidi-pro-golodomor-epizod-2-falshuvannya-dorobku-stepana-sosnovogo.html?fbclid=IwAR1dkKShnH1Zd1J0xafH4RCAR0C8q0G48BqM19Xns97M9Ps4mhe2lUu9TaI>
7. Клід Б., Салтан О. М. Сосновий Степан Миколайович // Енциклопедія історії України: Додатковий том. – Кн. 1: А–Я / НАН України. Інститут історії України. – К.: "Наукова думка", 2021. – С. 552 – 554

8. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С. В. Кульчицький. – К.: Наш час, 2008. – 424 с.
9. Кульчицький С. Український Голодомор: оцінка втрат / С. В. Кульчицький // Краєзнавство – 2013. – № 4. – С. 37-54.
10. Марочко В. ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УСРР [Електронний ресурс]. / http://www.history.org.ua/?termin=Golodomor_1932_1933
11. Назарова К. В. Сучасна історіографія Голодомору 1932-1933 років в Україні : 1986-2009 роки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н.: спец. 07.00.06 / НАН України / К.В. Назарова. – М., 2011. – 23 с.
12. Салтан О. Степан Сосновий – перший український дослідник Голодомору [Електронний ресурс]. / <https://history.sumy.ua/sources/media-documents/9304-pershyi-doslidnyk-holodomoru.html>
13. Салтан О. Штрихи біографії Степана Соснового – першого українського дослідника подій Голодомору 1932–1933 рр. / О. Салтан // Сіверянський літопис. – 2022. – № 1. – С. 159-169.
14. Серпутько А. Ю. Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків Голодомору в УСРР 1932-1933 років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н.: спец. 07.00.06 / НАН України / А.Ю. Серпутько. – Ч., 2009. – 22 с.
15. Соловей Д. Сказати правду. Три праці про голодомор 1932-1933 років / Д. Ф. Соловей. – К., Полтава, 2005. – 300 с.